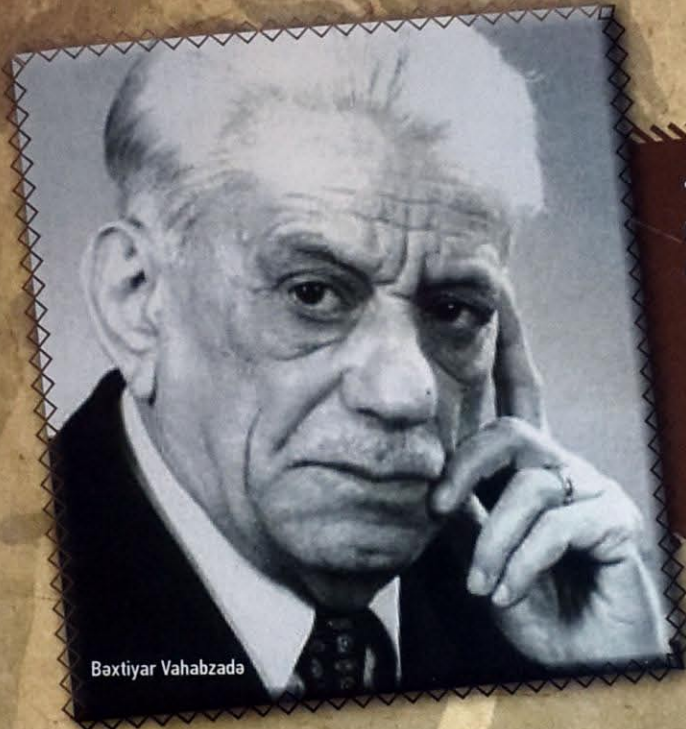

Sonuncu Dədə Qorqud...

Bəxtiyar Vahabzadə

"Təyyarənin uçmasına enerji lazım olduğu kimi, insanın da yaşaması üçün ona od gərəkdir, ürək odu! Bu od isə yalnız sevgidir,

Vətən sevgisi!"

Bəxtiyar Vahabzadə

*Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz,
Yanı – bir Vətənin övladıyıq biz.
Anamız eynidir,
Qardaşq demək,
Mən sənə arxayam,
Sən mənə kömək...*

Vahabzadə Bəxtiyar Mahmud oğlu – əsl insan, böyük vətənpərvər, dönməz türkçü, həqiqi vətəndaş, sadıq dost...

Bəxtiyar Vahabzadə – şair, mütəfəkkir, tərcüməçi, dramaturq, publisist, müəllim, ədəbiyyatşünas-əlim, ictimai-siyasi xadim...

Bəxtiyar – oğul, ata, baba, ulu baba, dədə...

Şəxsiyyəti, ədəbi irsi, nüfuzu, məhəbbəti, fəlsəfəsi ilə azəmətli, nəhəngdir ki, onun haqqında bütöv, küll halında düşünmək, təhlilə varmaq, yazmaq çox çətindir; duyulmaqla ürəyə, qavramaqla beyinə, qələm işlətməklə kağıza sığışmır. Qalır bircə xarakterinin, yaradıcılığının ayrı-ayrı məziyyətlərindən söhbət açmaqla, müxtəlif şəirlərindən bəndlər, mısralar söyləməklə bu dərin, ucsuz-bucaqsız söz, fikir dəryası üzərində tab gətirmək, dalğalı, təlatümlü sularında batmamaq...

*Bizim sənət dünyasının
Qırıq telli sazıyam.
Bircə bundan razıyam ki,
Özümdən narazıyam.*

Tərcümeyi-halında 1925-ci ilin 16 avqustunda doğulduğu, 2009-cu ilin 13 fevralında vəfat etdiyi bildirilir – səksən üç sənəlik bir ömür... Amma adama elə gəlir ki, lap qədimlərdən tanış – keçmişimizin bilicisi, bu günümüzün öyüdverəni, gələcəyimizin öncəgöranidir... Burada təvəllüd və ölüm tarixləri də şərtidir, bəlkə bu dünyadakı cismi təzahürünün vaxt çərçivəsidir. O isə, sadəcə, min illərdir yol gəlir, neçə-neçə qərinələr, əsrlər adlayaraq biza çatır, 83 il müddətinə yanımızda ayaq saxlayır, həmsöhbət oluruq, deyəcəklərini deyir və... keçib gedir...

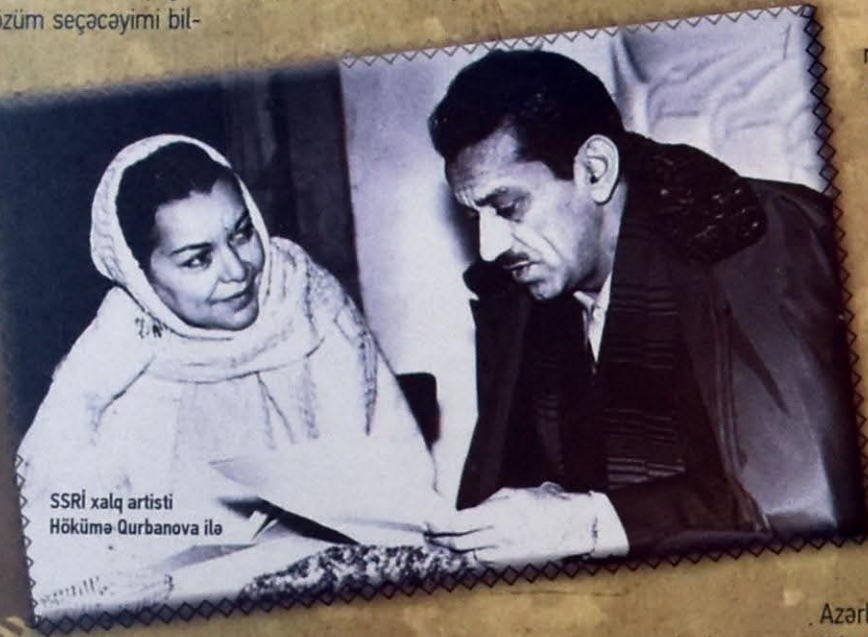
*Vaxtın dəyirmanında daş arıdı, qum oldu,
Tarixə atdığımız qayıtdı, lüzum oldu.
Dünanın həqiqəti bu gün tərs yozum oldu,
Niyə də yozulmasın, axı dünya fırlanır.*

*Çox ovlaqlar içində çox ovları ovladım,
Aşib-daşan arzumu mən artıq cilovladım.
Mən atamı ötmüşəm, mənə ötür ovladım,
Bu, belə də olmalı, axı dünya fırlanır.*

Dahilər üçün zaman və məkan anlayışları yoxdur, öz qədd-qamətləri, dəyərləri, tutumları ilə hər şeydən ucada dayanırlar – Nəsimi də belədir, Vaqif də, Müşfiq də, Cavid də, Vurğun da, Vahid də... Fikrimcə, Bəxtiyar Vahabzadənin həyat və yaradıcılığı bütün insaniyyəti, vətəndaşlığı, xeyirxahlığı, ədalətpərəstliyi; hecası, əruzü, sərbəsti, şeiri, poeması, pyesi ilə birgə həm də onların məcmusudur – “Ən-əlhəqq” nidası ilə dara çəkilib dərisi soyulan Şeyx İmadəddinin, oğlu ilə birgə boynu vurulmuş Molla Panahın, otuz yaşında güllələnən Mikayıl Əbdülqadir oğlunun, uzaq Kolima sürgünlərində ömrü qırılmış Hüseyn Rəsizadənin... nakam taleyini özündə birləşdirir və yaşadır.

*Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərak,
Hayatın mənası yalnız ondadır.
Şam ağar yandırsa, yaşamır demək,
Onun da həyatı yanmağındadır.*

Bizim nəsilərin kitabı, bədii ədəbiyyata kövrək həvəsinin yaran-
dığı ötən əsrin səksəninci illərinin əvvəllərində hələ heç kim millət,
mənaəviyyət təəssüblü “ağır” mövzulardan açıq şəkildə danışmırdı.
İmperiyalar çaynağında iki yerə bölünərək inləyən vətənin fəryadı,
ağrı-acıları boy göstərən məşhur poema barədə də bir az sonralar
– milli-azadlıq ideyalarının, xalq hərəkatının işartıları, qiğıncımları
ışığına söhbət açılacaqdı. Sovetlərin qızgın kommünizm qurucu-
luğu dövründə isə məktəb tədbirlərində, xüsusən ictimai mövzulu
toplantılarda gur səsi, şeir demək bacarığı olan şagirdlərə poeziya
nümunələri paylayıb əzbərləməyi tapşırırdılar. Günlərin bir günü
mən hansısa bayağı mənzumədən imtina edib şeiri
özüm seçəcəyimi bil-

SSRİ xalq artisti
Hökümə Qurbanova ilə

*Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz,
Yəni – iki canda bir ürək biz.
Gücsüzük, bir heçik sən də, mən də tək,
Vətənə güvənib olduq Vətəndaş.
Mənim ürəyimi qanatsın gərak
Sənin dirnağına dəyən çirtmə daş.*

Xalqı oyatmaq, yeni mücadilələrə qoşmaq məqsədilə sözün gücündən bəhrələnən mücahid ustad şeirlərində vətən, millət, ailə, təbiət, dil, azadlıq həsrəti kimi mövzuların ən güclü və dərin məzmunlarla izahını verir. Bəxtiyar Vahabzadənin misralarına baxdıqda ilk cazbedici mövzu vətənə, dilə, kökə, mentalitetə bağlılıq, doğma torpaqların yaralarına məlhəm axtarışıdır:

*Dil açanda ilk dəfə
“ana” söyləyirik biz,
“Ana dili” adlanır
bizim ilk dərsləyimiz.
İlk mahnımız laylanı
anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gila-gila.
Bu dil – bizim ruhumuz,
eşqimiz, canımızdır,
Bu dil – bir-birimizlə
ahdi-peymanımızdır.*

Yaradıcılığının mövzucu zənginliyinə, rəngarəngliyinə rəğmən, onu gənc yaşlarından xalqa tanıdan və sevdiren “Gülüstan” (1958) poemasıdır. Milli azadlıq və müstəqillik ideyaları aşılayan əsər ilk dəfə Şəkinin “İpəkçi” qəzetində nəşr olunmuş və qısa zaman ərzində əlyazma şəklində əldən-ələ gəzərək geniş oxucu kütləsinin dərin rəğbətini qazanmışdır. Az zaman kəsiyində belə sevilməsinin bir səbəbi yaşaqlanmış mövzunun cəsarətlə işlənməydisə, digər səbəbi bədii cəhətdən dolğunluğu, yüksək sənətkarlıqla yazılması idi. Poema vahid süjet xəttinə malik deyil, cəmi 52 bənddən ibarətdir. Burada 1813-cü ildə Gülüstan kəndində əzəli torpaqlarımız hesabına imzalanmış, nəticədə bir hissəsi Rusiyanın, digəri İranın ixtiyarına keçməklə,

Azərbaycanı ikiyə bölən sazişə – ədalətsiz tarixi hadisəyə müəllifin qəzəb və nifrəti ifadə edilir. “Gülüstan” vətənin birliyi və istiqlalı uğrunda çarpışan Səttar xan, Şeyx Məhəmməd Xiyabani və Seyid Cəfər Pişəvarinin əziz xatirəsinə ithafdır. Əslində tarixi mövzulu bir əsər olmaqla bərabər, Azərbaycanın sovet imperiyası tərkibində qalmasına sərt bədii etiraz idi:

*İpək yaylığıyla o, asta-asta
Silib əynayini gözünə taxdı.
Əyilib yavaşca masanın üstə,
Bir möhürə baxdı, bir qola baxdı.*

*Kağıza həvəslə o da qol atdı,
Dodağı altından gülümsəyərək.
Bir qələm əsrlik hicran yaratdı,
Bir xalqı yarıya böldü qılınc tək.*

*Öz sivri ucuyla bu lələk qələm
Dəldi sinəsini Azərbaycanın.
Başını qaldırdı,
Ancaq dambadəm
Kasdılar səsini Azərbaycanın.*

*O güldü kağıza qol çəkən zaman,
Qıydı ürəklərin hicran səsina.
O güldü haqq üçün daim çarpışan
Bir xalqın tarixi faciəsinə.*

“Gülüstan” poemasına görə müxtəlif təzyiqlərə, süni maneçiliklərə, inzibati tənbehlərə (“millətçi” damğası ilə Azərbaycan Dövlət Universitetindən çıxarılmış, yalnız 2 ildən sonra bərpa edilmişdi. Professor Şirməmməd Hüseynov isə bildirir ki: “Bəxtiyarı işdən çıxara bilməzdilər, bu, ciddi əjiotaja səbəb olardı, məcburən doktorluq müdafiəsi üçün elmi məzuniyyətə göndərdilər”) məruz qalmış şairin əqidəsi, mübarizəsi, prinsipləri zərə qədər dəyişikliyə uğramasa da, bədxahların nəzərini yayındırmaqdan ötrü bəzi addımlar atmaq zorunda qaldı. Sovet rejimində milli varlığı tapdanan, hər cür məhrumiyətlərlə üzlaşən millətin dərdlərini rəmzlər və müxtəlif ədəbi üsullarla ifadə etdi, irihəcmli poemaları və pyeslərində hadisələri ya tarixə, ya da başqa ölkələrə keçirərək öz millətinin dərdlərini dilə gətirdi.

*Tapdamaq olarmı haqqı bu qədər?
Yüz allı ildir ki, soyurlar bizi.
Bu heç,
Bizə bayram elatdırirlər
Tarixdə ən böyük faciəmizi.*

*Vətən əldən gedib... Buna yanmıram.
Ağır bir qədər üzbəüz olduq.
Ona yanırım ki, o gün bu bədnam
Alverin dallalı özümüz olduq.*

Birbaşa “qırmızı diktatura”-nı ifşa edən əsərlərini isə İttifaq dağılandan sonra “Sandıqdan səslər” başlığı altında oxucuların ixtiyarına verdi. Şair özü bu barədə yazır: “Sovetlər dağılandan sonra arxivimi araşdırdım, gənclik illərindən yazmağa başladığım gündəliklərimi, çap olunmamış şeirlərimi varıqladım, keçdiyim yolları dəftər

Şair Yevgeni Yevtuşenko ilə

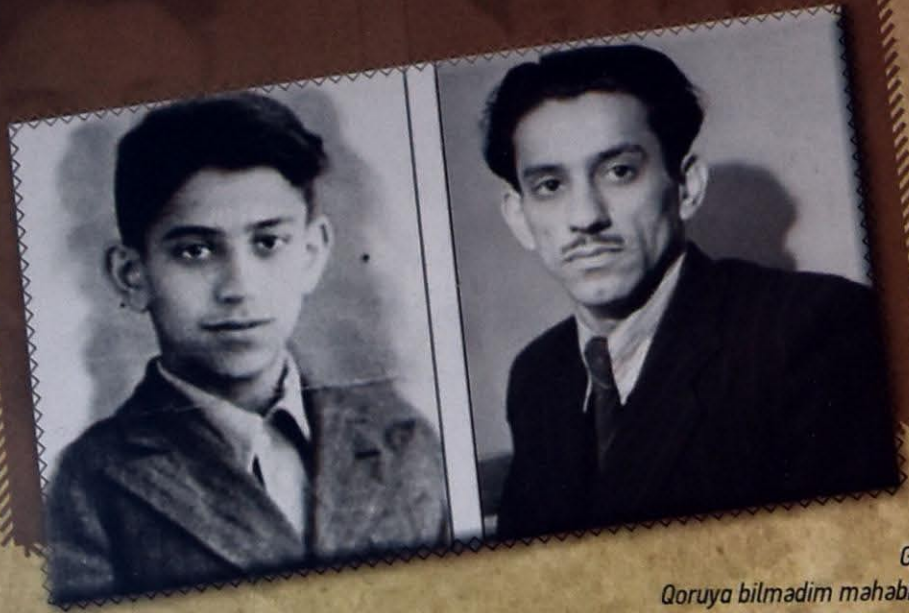
səhifələrində yenidən keçib həm fərəhləndim, həm də təəssüfləndim. Ona görə fərəhləndim ki, gənclik illərimdə də həqiqəti görmüş, ağı qaradan seçə bilmiş, duyğularımı, fikirlərimi qəlbimdə gizlətməmiş, müəyyən qədər yazıya köçürə bilmişəm. Təəssüfləndim ki, ömür yollarında bədramələrim də, duyğu və fikirlərimi açıq-aşkar və tam dəqiqliyi ilə yazı bilmədiyim, zamanın tufanlarından ehtiyat etdiyim hallar da olmuşdur. O dəhşətli illərdə çapa vermədiyim, yalnız yazmaqla təsəlli tapdığım bu şeirlər qəlbimin fəryadı – yeni o zamanın ağrı, acılarıdır”.

*Tariximiz danışdı,
Uydurma tarix ilə kimliyimiz anıldı –
Öz kökünü bilməyən gözü küllü bu millət
Zamanın yollarında hər addımda yanıldı.
Uydurma tarix bizi anamızdan ayırır
Yad anadan alınmış baləkə qundaqladı,
Təməlimiz laxladı.
Bu xalqın tarixini düz bildirən, düz yazan
Tarix kitablarında hürümçək tor bağladı.*

1950-ci ildən səksənlərə qədər yazılmış və şairin arxivində gizlədilmiş bu şeirlərin bir qismi ilk dəfə “Nağıl-həyat” (1991), “Ümidə heykəl qoyun” (1993), “Körpü çaydan uzaq düşüb” (1996) kitablarında, tam halda isə 7 cildlik “Əsərləri”nin 6-cı cildində (2003) çap olundu.

*Dərindir, qorxuludur sakit axan lal sular.
Bir kəlmanın içində bazan neçə söz yatır.*

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

*Adi gözle görünməz orda yatan duyğular,
Çözalasan, görərsən ki, kül altında köz yatır.*

*İçimi göstərmədim cahil tutan güzgüya,
Üzdə gülüb, içimdə müşkülümə ağladım.
Millətimin dardını ünvanlayıb Özgəya,
Başqasının yasında öz ölümə ağladım.*

B.Vahabzadə irsini vərəqləyərkən gənclik, məhəbbət mövzulu poetik nümunələrə toxunmamağın nainki böyük günah, hətta oxucu zövqünə, duyğularına hörmətsizlik olacağı qənaətindəyəm. Nədədir bu misraların cazibəsi? Əlbəttə, hər şeydən öncə səmimiyyətdə və təvəzödə... Yüzlərlə şeirini oxu, qarşı tərəfi – zərif cinsi qəzəblə suçlamaz, onu yox, başqasını sevdiyinə görə "bədbəxt olacaqsan" proqnozu verməz, yalnız eyhamla qandırır, öz bəxtikəmliyinə hüzn saxlar... Yarım əsr boyunca yüzminlərlə aşiq və məşuqun qəlbində ilk eşqin toxumu əminə Yusufzadənin ekran-efirdən səsləndirdiyi "Bir salama dəymədi" etirafı ilə cücərir (və solur). Hətta monoloqun sonunda bir salama layiq görülmədən zülmə məruz qalan ədəbi qəhrəmana elə zülm yaraşdığını bildirir, "bir salama dəyməyən eşqə ölüm yaraşır" hökmünü imzalayır:

*Bu gün mən sənə gördüm,
Salam vermək istədim,
Üzünü yana tutdun.
Söylə, illərdən bəri
Qəlbimizin bir duyub,
Bir vurduğu illəri
Axı nə tez untdun?
Beş ildə gözümüzə axan o qanlı sellər
Bir salama dəymədi?
Hayacanla, fərəhla, qəmlə dolu o illər
Bir salama dəymədi?*

Yaxud üç bənddən ibarət digər şeirində "Heyif o gözlərə, o baxışlara, özgə birinə baxacaq həmə. Heyif o ilahi qövsü qaşlara, sınaacaq kədərli düşüncələrdən", – deyə bərk təəssüflənir. Hətta qələm-kağızı yandıran, oxucu qəlbini qarşıyan lal fəryadlardan hiss olunur ki, sevinin itkisi çox ağırdır, əvəzsizdir. Amma birmənalı şəkildə seviləni vəfasızlıqda ittiham eləmir, özünü "iradəsizlikdə", "sona qədər mübarizə aparmamaqda", "dözüb tab gətirməməkdə" qınayır:

*Gülüm, heyif sənə, yazıqlar mənə,
Qoruya bilmədim məhəbbətim.
Özüm bilə-bilə verirəm yənə
Özgə birinə səadətini.*

Xalq artisti Niyaməddin Musayevin bəstəsində və ifasında "Kölgəm qədər"i kim eşitməyib ki...? Çoxları bu mahnını əzbər bilsə də, sözlərinin Bəxtiyar müəllimə mənsubluğundan xəbərsizdir. Ümumi fonda qütbləri əbədi ayrılığa aparacaq bir soyuqluğun hökm sürdüyü aydındır. Yar özünün o biri yarısını səbirlə dilə tutur, könlünə insaf, rəhm toxumları səpməyə çalışır. Lakin əbəs yerə!.. Daşqəlblə artıq qərarını verib, ötüb-keçənləri yaddan çıxarmağı "məsləhət görür" ... Bədbəxt aşiq işə bunu bacarmadığına görə belə, xacələt çəkir:

*Ayrılığın eylədi,
Könlümü dağ-dağ, gülüm.
Qış kimi düşüncəli,
Yaz kimi oynaq gülüm.*

*Kölgəm qədər yaxınsan,
Ancaq tuta bilmirəm.
Unut demək asandır,
Mən unuda bilmirəm...*

Musiqidən, incəsənətdən söz düşmüşkən, şairin əruz vəznində yazdıqları barədə də danışmaq, qəzəliyyətinin spesifik xüsusiyyətlərini sadalamaq yerinə düşərdi ki, bunların da əvvəlində Azərbaycan dilinə hörmət və məhəbbət gəlir. Müəllif doğma dilin yad təsirlərdən qorunması, təmizliyi uğrunda nəzəri mücadiləsinə, necə deyirlər, əməldə də sadıq qalır. Çətin tələffüz olunan və anlaşılacaq ərəb-fars tərkiblərindən qaçır, yaradıcılığına üz tutanlara türkcənin şirinliyini dadıdır. Həmin qəzələrdəki obrazlılıq, yaddaşa və diləyətmişlik, axıcılıq səbəbindəndir ki, xanəndələrin dilindən düşür:

*Daş ürəklərdə yanıb daşları sındırdı muğam.
Haqqa düşmənlər: haqqa tapındırdı muğam.*

*Onun hər guşəsi bir xətirə, bir canlı kitab,
Keçilən yolları hardan biza andırdı muğam.
Dəfn edin siz mənə Zabul səgahın mayəsinə,
Deyirəm, balkə, mənə bir gün oyandırdı muğam.*

Dərin mütəfəkkir, şair-filosof adlandırılan Vahabzadə poetik fəlsəfəsindəki keçidlər dolaşmaq, labirintvari deyil, onun sadəliyi və aydınlığına görə auditoriya yorulmur. Yəni hələ fəlsəfi biliklərə yiyələnməmiş kiçikyaşlı oxucular da mövzu və ideyanı anlayır, alt qatdakı proseslərin hara hədəfləndiyini duymağa çətinlik çəkmirlər. Ancaq, eyni zamanda, bu, şedevr nümunələrin dünya şöhrətli Lütfi Zadə kaşfləri səviyyəsinə yüksəlməsinə maneçilik törətmir. Səksəninci illərə məxsus bir çox şeirlərində müəllif qeyrisalis məntiq nəzəriyyəsinin sirlərinə şeir dili ilə lirik-fəlsəfi mahiyyət vermişdir. Zadənin elmi məntiqi ilə Bəxtiyarın poeziya nizamının ahəngdarlığı – "1 ilə 2 arasında daha bir rəqəmin mövcudluğu" həqiqətinin təsdiqi insanı heyran qoyur:

*Vaxt gəmirir hər binanı,
Tavanla tir arasında.
Bir rəqəm də, demə, varmış
İkiyə bir arasında.*

*Ucaldıqca biz ucaldıq,
Özümüzə qisas aldıq,
O gündən ki, körpü saldıq -
Göy ilə Yer arasında.*

Bədii yaradıcılığa 1943-cü ildə "Ana və şəkil" şeirinin çapı ilə başlayan görkəmli şairin "Mənim dostlarım" adlı ilk kitabında toplanmış lirik şeirlərdə faşizmə qarşı mübarizədə zəfər qazanan xalqın duyğu və düşüncələri əksini tapmışdır. 70-dən artıq şeir kitabının, 2 monoqrafiyanın, 11 elmi-publisist kitabın və yüzlərlə məqalənin, eləcə də tarixi və müasir mövzuda 20-dən artıq irihəcmli poemaların müəllifidir. Şeir və poemalarında, mənzum pyeslərində müasir dövrün problemləri yeni əlvan boyalarla təsvir edilir. "İkinci səh", "Vicdan", "Yağışdan sonra", "Yollara iz düşür", "Fəryad" və "Hara gedir bu dünya", "Özümüzü kəsən qılınc", "Cəzasız günah", "Dar ağacı", "Rəqabat" pyesləri Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrında tamaşaya qoyulub və bu gün də repertuarından düşmür. İstedadlı tərcüməçi kimi dünyanın bir çox klassiklərini dilimizə çevirib. Öz əsərləri – şeir kitabları, dramları, publisistik yazıları isə dünyanın bir çox dillərinə, o cümlədən ingiliss, fransız, alman, fars, türk, polyak, ispan, macar, keçmiş İttifaq xalqlarının dillərinə tərcümə edilmişdir.

O, filologiya elmləri doktoru, professor, AMEA-nın haqiqi üzvü – akademik elmi dərəcələri almış, əməkdar incəsənət xadimi, Xalq şairi fəxri adlarına, "Qırmızı əmək bayrağı", "İstiqlal" ordenlərinə layiq görülmüş, Azərbaycan Dövlət mükafatı, SSRİ Dövlət mükafatı, M.F.Axundov adına ədəbi mükafatın laureatı olmuş, AR Ali Sovetinin deputatı, AR Milli Məclisinin üzvü seçilmişdir...

Bəxtiyar Vahabzadə ilk növbədə Vətəninə, Xalqını ürəkdən sevirən,

onun şad günü ilə fərəhlənib, məşəqqətlərinə görə qəm daryasına batan bir vətəndaş idi. O, ən mürəkkəb məqamlarda belə, sözünü deməkdən çəkinmir və buna görə də həyatı təhlükə altında qalırdı. İndi dövlət müstəqilliyimizin 27-ci ildönümünün tamamlandığı, aydın səma altında, əmin-amanlıq şəraitində müstəqillikdən, suverenlikdən çox yazmaq, danışmaq olar. Azadlıq mücahidi, qorxmaz vətənpərvər, ictimai-siyasi xadim titulları ilə də çox şair və yazıçının ad-soyadını bəzəmişik. Amma 20 Yanvar qırğını ərafəsində telestudiyaların enerji bloku partladılarkən "mənim xalqımın qatili, cəlladi" deyə imperiya generalının yaxasından yapışmaq, üzünə tüpürmək, sonra da rus əsgərlərinin atəşə hazır vəziyyətə gətirilmiş avtomatları önündə əzmini, qürurunu, dəyanətini qoruyub saxlamaq hər ziyalının hünəri deyildi. Azərbaycan xalqı yaşadığıca böyük qədirbilənlik və rəhmətlə həmin qorxulu səhnənin ancaq bir qəhrəmanı xatırlanacaq: Bəxtiyar Vahabzadə!

*Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz,
Yeni – bir iqlimdə böyümüşük biz.
Sənə də, mənə də böyüdən Vətən,
Sənə də anadı,
Mənə də ana.
Sən də cavabdehsən,
Mən də hər zaman
Vahid anamızın xoşbəxtliyinə.*

Qurban Məmmədov